

NO'XAT NAVLARINING GENETIK YAQINLIGINI O'RGANISH

Padaboyev Sardor Zoirjon o'g'li

Toshkent viloyati, Chirchiq davlat pedagogika universiteti magistranti

Annotatsiya: *Respublikamizda bug'doy bilan bir qatorda g'alla va dukkakli ekinlar ham muhim o'rin tutadi. G'alla ekinlaridan no'xat O'zbekistonda qadimdan lalmi yerlarda yetishtiriladi. No'xat donida 20-30% oqsil, 50-60% uglevodlar, 7% gacha yog' va B guruhi vitaminlari va minerallar mavjud bo'lib, uning ozuqaviy qiymati 78% ni tashkil qiladi. Ushbu maqolada turli no'xat navlarini ekish sxemalarining dala unumdorligiga ta'siri o'rganilib, xulosalar berilgan.*

Tayanch so'zlar: *Almashlab ekish, no'xat, dukkakli ekinlar, nav, dala unumdorligi, oqsil, ekish davri, ekish sxemasi, tuproq unumdorligi.*

Kirish. Keyingi yillarda butun dunyoda aholining to'yimli, unumdor va ekologik toza, turli arzon oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini qondirishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Dunyo aholisi jadal sur'atlar bilan o'sib borayotgan, oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi mahsulotlariga bo'lgan ehtiyoj ortib borayotgan hozirgi sharoitda xalqimizni qishloq xo'jaligi mahsulotlari bilan ta'minlash maqsadida agrar sohadagi islohotlarni yanada chuqurlashtirish, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan samarali chora-tadbirlar tizimini yaratish zarur.

Keyingi yillarda Respublikamizning barcha hududlarida iqlimning global isishi qishloq xo'jaligi ekinlari, jumladan, dukkakli ekinlarning o'sishi va rivojlanishining eng muhim bosqichlarida havo haroratining keskin oshishiga (20-45 OS), sug'oriladigan yerlarda sug'orish suvining yetishmasligiga, havo va tuproq qurg'oqchiligining tez-tez sodir bo'lishiga olib keldi. Bir shart bilan o'tkazish ushbu ekinlardan barqaror yuqori sifatli hosil yetishtirishga to'sqinlik qilayotgani bois, tashqi muhitning noqulay sharoitlariga (yuqori harorat, qurg'oqchilik), kasallik va zararkunandalarga chidamli dukkakli don ekinlarining yangi navlarini yaratish, yaratilgan navlarni yetishtirish agrotexnologiyasini rivojlantirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili: No'xat yetishtirish oqsil masalasi bilan bir qatorda g'alla yetishtirishni ko'paytirish, tuproq unumdorligini oshirish muammolarini hal qilishga yordam beradi va ekologik toza mahsulotlar bilan ta'minlaydi [1].

Dukkakli ekinlardan keyin ekilgan barcha qishloq xo'jaligi ekinlari yaxshi natija beradi. Dukkakli ekinlar fermer xo'jaliklarida beda o'rnini osongina olishi mumkin. Ular, birinchi navbatda, tuproq unumdorligini oshirishga, ikkinchidan, aholini

qimmatli, oqsilga boy mahsulotlar, chorva mollarini to'yimli yem-xashak bilan ta'minlashga xizmat qiladi [2].

Ma'lumki, no'xat navlaridan serhosil va sifatli urug' olishda asosiy agrotexnologik chora-tadbirlardan biri urug'larni o'z vaqtida va to'g'ri ekish orqali sog'lom maysazorlarni yig'ishdir. Chunki, kuzgi ekilgan no'xatning o'sishi, rivojlanishi, qishga chidamliligi va boshqa omillar orasida kuzgi ekish davri muhim ahamiyatga ega [3].

Har bir hududda tuproq va iqlim sharoitiga qarab no'xatning kuzgi ekish optimal muddatlarda olib borilishi, chigitning bir xilda yig'ib olinishi, qishki dam olish davriga kirishga yaxshi tayyorgarlik ko'rishi, qishlashning me'yorida bo'lishi yuqori hosil olishni ta'minlaydi. No'xat ekinlari viloyat uchun juda erta ekilgan bo'lsa, kuzda havoning iliq bo'lishi va tuproq namligi ta'sirida o'simliklar unib chiqishi va buning natijasida qishda va erta bahorgacha sodir bo'ladigan sovuqdan maysazorga zarar yetishi mumkin. Kech kuzda ekilgan no'xat urug'lari erta bahorda unib, unib chiqishi bilan qishlaydi. Juda kech ekilganda, ya'ni qishda urug'lar umuman unib chiqmasligi mumkin [4, 5].

Tadqiqot metodologiyasi Dala tajribalarida fenologik kuzatishlar va boshqa tahlillar umumiy qabul qilingan PSUEAITI, DDEITI, Davlat nav sinov komissiyasi va B.A. Dospexov usullari.

Urug'larning dala unumdorligi, poyalari soni (o'sish davrida ikki marta, ya'ni barcha variantlarda 1 va 3-takrorlarda vegetatsiya boshida va oxirida) aniqlandi.

Hosildorlik bo'yicha olingan ma'lumotlar B.A.ning dispersion tahlil usuli bilan ishlangan. Dospexov.

Tahlil va natijalar. Tajribalarimizda kuzda ekishning turli muddatlari va chuqurligi urug'larning dala unumdorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Tadqiqot natijalari tahliliga ko'ra, "Yulduz" navi noyabr oyining ikkinchi o'n kunligida (20.11) ekilganida ekish chuqurligiga qarab dalada urug'larning unuvchanligi eng yuqori 82,9-89,7 foizni tashkil etgan bo'lsa, "Uzbekistan sky-32" navida 83,3-89,1 foiz, "Lazzat" navida 82,72 foizni tashkil etgan.

Kuzda ekilgan no'xat urug'larining yuqori dala unumdorligi noyabr oyining uchinchi o'n kunligida (30,11) ekilgan navlarda kuzatilib, bu ko'rsatkich "Yulduz" navida 86,7-92,3 foiz, "Uzbekistanskiy-32" navida 84,8-90,7 foiz, "Lazzat" navida 83,3-88,6 foizni tashkil etdi. Tajribada "Yulduz" navi dala unumdorligi yuqori bo'lib, ekish chuqurligi va muddati bo'yicha "Uzbekistanskiy-32" navidan 1,1-1,6 foizga, "Lazzat" navidan 3,3-4,6 foizga yuqori ekanligi kuzatildi.

Kuzda ekilgan no'xat navlarining dala unumdorligiga ekish chuqurligi sezilarli darajada ta'sir ko'rsatdi. Noyabr oyining ikkinchi o'n kunligida (20.11) "Yulduz" navida 3-5 sm chuqurlikka ekilganda bu ko'rsatkich 85,9%, 6-9 sm chuqurlikda ekilganda 85,9% ni tashkil qiladi.

10-12 sm chuqurlikka ekilganida 89,7% va 82,9%, ekish chuqurligi variantlari bo'yicha noyabr oyining uchinchi o'n kunligida (30,11) ekilganda mos ravishda 87,4%, 92,3%, 86,7%; va 80,7% 10 dekabrda ekilganida,

85,5%, 80,0% tashkil etdi. Bu ko'rsatkichga ko'ra, "O'zbekiston-32" va "Lazzat" navlarida ekish chuqurligining dala unumdorligiga ta'siri "Yulduz" naviga nisbatan 76,7-90,7 foizni tashkil etib, biroz pastroq ko'rsatkichga erishildi.

Kuzgi ekish davri va ekish chuqurligining urug'larning dala unumdorligiga ta'siri o'rganilganda, eng yuqori ko'rsatkich noyabr oyining uchinchi o'n kunligida (30,11) 6-9 sm chuqurlikda ekilgan variantda, navlar bo'yicha esa "Yulduz" navida 92,3% gacha kuzatilganligi aniqlandi. Har gektar maydondagi unib chiqqan ko'chatlar soni 249 ming donani tashkil etdi.

No'xat urug'ining unib chiqishi ekin ekish davri va ekish chuqurligiga hamda navlarning biologik xususiyatlariga bog'liqligi tajribada ko'rsatilgan. Dala unumdorligi "Yulduz" navida "Uzbekistanskiy-32" va "Lazzat" navlariga nisbatan yuqori, ya'ni 1000 bosh donning massasi "Uzbekistanskiy-32" naviga nisbatan 53,0-59,8 gramm, "Lazzat" naviga nisbatan 125,1-130,9 grammni tashkil etadi.

Tadqiqotimizda urug' ekish chuqurligining ko'chatlar soniga ta'sirini tahlil qilganda ko'rsatkichlar egri tavsifga ega bo'lib, ekish chuqurligi 6-9 sm ga oshganda ko'chatlar soni ko'payishi, aksincha, ekish chuqurligi oshganda esa kamayishi va bu tendentsiya statistik jihatdan isbotlangan.

Bu navlarga bog'liq emasligi aks ettirilgan.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Samarqand viloyatining sug'oriladigan bo'z tuproqlari sharoitida no'xat navlari urug'ining dala unib chiqishiga noyabr oyining ikkinchi o'n kunligida (30.11) 6-9 sm chuqurlikka ekilganida erishilgan. Ushbu ekishning chuqurligi va davomiyligi bilan solishtirganda, unumdorlik boshqa variantlarda pasayadi, agar u 3-5 sm chuqurlikda ekilgan bo'lsa, qishki sovuqdan zarar ko'rgan bo'lsa, chuqurroq, ya'ni 10-

12 sm chuqurlikka ekilsa, chigitda ozuqa moddalari yetishmasligi tufayli unumdorlikning pastligiga ta'sir qilishi kuzatildi. Bundan tashqari, ekish muddatlari noyabr oyining uchinchi o'n kunligidan (30.11) oldinroq bo'lsa, ya'ni noyabr oyining ikkinchi o'n kunligida (20.11), o'simlikning urug'lari shishib, tuproq yuzasiga yaqinlashadi va qishda ko'proq zarar ko'radi.

ADABIYOTLAR:

1. Otabayeva X.N., Xudoyqulov J.B. "O'simlikshunoslik" – Toshkent, Fan va texnika, 2018. – 10-bet. 132-133.
2. Xoliqov B. Yerga ham, dehqonga ham foyda. // O'zbekiston qishloq xo'jaligi. Toshkent. 2017. – No 5.–10-11 b.

"PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH"

3. Hamdamov I., Mustonov S., Bobomurodov Z. Sug'oriladigan yerlarda no'xat yetishtirishning ilmiy asoslari. Monografiya. Toshkent-2007. – 106 b.
4. Boboqulov Z.R, Bobomurodov Z.S. Nohut navlarining mahsuldorligi va har xil ekish vaqtlari va chuqurliklarining don sifati ko'rsatkichlariga ta'siri. NVEO-NATURAL VOLATILES & ESSENTIAL OILS jurnalij NVEO, 7524-7532
5. Bobomurodov Z.S., Boboqulov Z.R. NO'XAT EKININING XUSUSIY XUSUSIYATLARI (fermerlar uchun kichik maslahat). QISHLOQ XO'JALIGI SOXADA INNOVATSION IQTISODIYO'TINI RIVOJLANISH MASALLARI, 989-992.

